

КУМИТАИ ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТИ НАЗДИ ҲУКУМАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАРКАЗИ ЗАХИРАВИИ ОРХУС (ДУШАНБЕ)

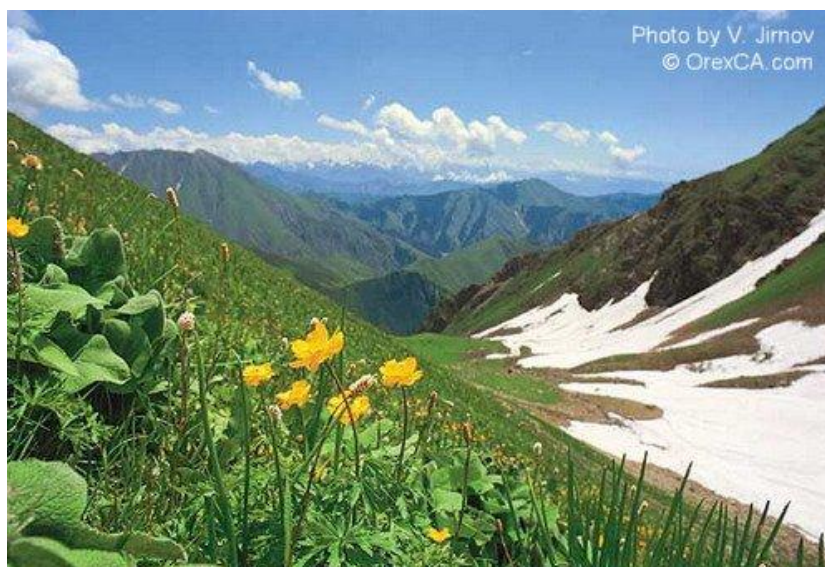
Тоҷикистон мамлакати кӯҳист. Қисми бештари онро каторкӯҳҳои зиёд ишғол карда, танҳо 1/10 ҳиссаи масоҳаташ аз ҳамвориҳо иборат мебошад. Дар ҷумҳурӣ кӯҳҳои баландтарини Осиёи Марказӣ воқеъ гаштаанд, ки аксари онҳо аз 6000 м баландтар мебошанд. Беш аз 4000-5000м-и каторкӯҳхоро барфу пирияхҳои абадӣ пӯшидаанд. Онҳо водиҳои Тоҷикистон ва ҷумҳуриҳои ҳамҷаворро аз беоби наҷот медиҳанд, зеро оби дарёҳои ин минтақа, асосан, ба обшавии яхҳо ва барфҳо вобаста аст. Кӯҳҳои Тоҷикистон афсонавӣ мебошанд ва дар рӯзҳои офтобӣ манзараи силсилакӯҳҳои нуқрагун хеле зебо ба назар расида, бозии рангҳои сабзу зарди водиҳо гӯё бо ҳам «чанг» мекунад. Иншоотҳои кӯҳии ҷумҳурӣ ба се система: Ҳисору Олой, Помир ва Тяншон мансуб аст.

КӯҲҲОИ ТОЧИКИСТОН

Кӯҳҳо дар марзи Тоҷикистон мақоми хоса доранд. Қаторкӯҳҳои баланд намиро дар нишебиҳо нигоҳ медоранд, бинобар ин иқлим дар кӯҳсор нисбат ба водихои ҳамшафат намтар аст, биёбонҳо танҳо дар доманакӯҳҳо ё дар мавзёҳои сарбастаи кӯҳистонӣ, ки онҳо боришот кам аст, вомехӯранд. Ҳар қадар кӯҳҳо баланд бошанд, ҳамон андоза мавзё аз наботот бой аст. Ба таркиб ва тақсими он инчунин экспозитсияи нишебиҳо саҳт таъсир мекунанд. Бинобар он дар ин арз якҷанд **ошёнаҳо (минтақаҳо)**-и табииро фарқ мекунанд. Ҳар яке аз ин минтақаҳо бо гуногунии рельеф, иқлим, пӯшиши хокию растаниҳо ва олами ҳайвонот аз ҳамдигар тафовут доранд.

ИҚЛИМИ ТОЧИКИСТОН

Иқлими Тоҷикистон чун дилхоҳ мамлақати кӯҳӣ, ки дар арзҳои ҷанубӣ ҷойгир аст, хеле гуногун мебошад: дар водихои паस्त субтропикӣ, дар минтақаҳои миёнаи кӯҳӣ гарми мӯътадил ва дар қисмҳои баланди онҳо хеле сард. Дар тӯли қариб 9 моҳ тавозуни радиатсияи Офтоб дар Тоҷикистон мусбӣ мебошад. Ин чунин маъно дорад, ки сатҳи ин марз дар давраи баҳорон, тобистон ва тирамоҳ аз Офтоб гармиро назар ба онҳо, ки ба фазои олам медиҳад, бештар мегирад. Хусусиятҳои хоси иқлими Тоҷикистон – пасти баландшавии шаборӯзӣ ва мавсимии ҳарорат ва хушкӣ ҳаво мебошад. Фарқи ҳарорати миёнаи моҳона дар фасли тобистон ва зимистон 28-30°C-ро ташкил медиҳад.

ПИРЯХҲОИ ТОЧИКИСТОН

Дар баландкӯҳҳои Тоҷикистон захираҳои бузурги барфу ях маҳфузанд. Сарҳади иқлимии барфи абадӣ дар баландии 3500–3600 м дар ғарб воқеъ гардида, дар шарқ то баландии 5800 м боло рафтааст. Масоҳати пирияхҳо ва майдонҳои фирнии Помиру Дарвоз қариб 6% -и ҳудуди ҷумҳуриро ишғол мекунад, ки онҳо 9139 пириях ба ҳисоб гирифта шудааст. Ин пирияхҳо 559 км³ ях доранд. Зиёда аз ҳазор пирияхҳои тӯлашон зиёда аз 1,5 км ба қайд гирифта шудаанд. 16 пириях зиёда аз 16 км дарозӣ доранд.

Пирияхи пулсатсиякунандаи Дидал дар ҳавзаи дарёи Сурхоб

Пириях	Масоҳат , км ² .	Ҳаҷми пириях, км ³	Ҳавзаи дарёҳо
Федченко	156,0	93,6	Муксу
Гармо	114,6		Обихингоу
Витковский	50,2	6,882	Муксу
Академияи илмҳо	48,0	5,242	Муксу
Наливкин	45,2	8,588	Муксу

КӯЛҲОИ ТОЧИКИСТОН

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кӯлҳо хеле бой аст. Дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиёда аз ду ҳазор кӯл ба қайд гирифта шудааст. Онҳо, асосан, дар кӯҳҳои Помир ва кӯҳҳои Тоҷикистони Марказӣ воқеъ гардидаанд. Сатҳи обии онҳо 1005 км кв-ро ташкил медиҳад, ки ин 1%-и марзи мамлакатро ташкил медиҳад. Масоҳати 22 кӯл ҳамагӣ ба 625 км кв. баробар аст. Аз рӯи пайдоиши чуқуриҳо кӯлҳо тектоникӣ, пирияхӣ, карстӣ, дастиселобӣ, сатҳӣ, дарёбодӣ мешаванд. Баъзеи онҳо дар қабри водихои кӯҳӣ пайдо шудаанд, ки дар натиҷаи бо моренҳо баста шудани роҳи об ба вучуд омадаанд. Масалан, кӯлҳои Марғуздор дар водии дарёи Шинг, Кӯли қалон –дар водии дарёчаи Артуҷ, кӯли Зоркӯл дар Помир бо ҳамин тарз пайдо шуданд. Дар кӯҳҳои қаторкӯҳи Зарафшон кӯли тектоникии пирияхию сатҳии Искандаркӯл воқеъ гаштааст.

Кӯлҳои Сарез ва Яшилкӯл дар натиҷаи zilzila ва ярҷҳои кӯҳӣ ба вуҷуд омадаанд. Кӯли Сарез соли 1911 дар натиҷаи афтиши ярҷи Усой пайдо шуда, яке аз кӯлҳои чуқуртарин (чуқурии он ба 500м аст) маҳсуб меёбад. Кӯли Қароқул кӯли калонтарини ҷумҳурӣ буда, дар ҳамии Помири Шарқӣ пайдо шудааст. Кӯли Қароқул –кӯли калонтарини пирихию тектоникӣ мебошад (масоҳат 380 км², чуқурии калонтарини он қариб 240 м) дар Помири Шарқӣ дар баландии 4 ҳазор м воқеъ аст.

Олами ҳайвоноти дарёҳо ва кӯлҳои Тоҷикистон нисбатан камбағал буда, дар онҳо баъзе намудҳои моҳиҳо: лакқамохӣ, гулмоҳӣ, симмоҳӣ, зағорамохӣ ва ширмоҳӣ мавҷуданд. Дар ҷумҳурӣ якчанд кӯл-обанбори сунъӣ воқеанд: Қайроққум, Фарҳод, Каттасой, обанбори Нерӯгоҳи барқи обии асосӣ.

КӯЛҲОИ КАЛОНТАРИНИ ТОҶИКИСТОН

	Масоҳати оина, км кв.	Ҳаҷм , млн. м кубӣ.
Қароқул	380,0	
Сарез	79,64	
ОБАНБОРҲОИ КАЛОНТАРИНИ ТОҶИКИСТОН		
Қайроққум	520,0	4160
Норак	106,0	10500

ДАРЁҲОИ ТОЧИКИСТОН

Ҳеле зиёд будани манбаъҳои ғизогирии пирияхӣ дар Тоҷикистон шабакаи зичи дарёҳоро ба вучуд овард. Дарозии умумии дарёҳо, ки дарозии зиёда аз 10 км доранд, аз 28 300 км зиёд аст. Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ қариб 600 дарё ва обҷориҳои муваққатии дар Осиси Миёна калонтарини хавзаҳои Амударё ва Сирдарё ташаккул меёбанд. Дарёҳои калонтарини Тоҷикистон–Амударё, Сирдарё, Вахш, Панҷ ва Зарафшон аз кӯҳҳои Тоҷикистон оғоз меёбанд. Дар болообҳо оби дарёҳо шӯху дар ҳамворӣ ором буда, роҳи худро бовиқорона идома медиҳанд. Иқтидори имконпазири дарёҳо аз 32 млн кВт бештар мебошад.

Дарёҳои бузургтарин	Дарозии обҷорӣ, км
Амударё-Панҷ	1415-921
Зарафшон	877
Барганг-Мурғоб -Оқсу	558
Вахш	524
Кофарниҳон	387

Шабакаи дарёии Тоҷикистонро силсилакӯҳҳои Олою Туркистон ва қаторкӯҳи Ҳисор ба се система: дар Шимол системаи Сирдарё, дар марказ –системаи Зарафшон ва дар ҷануб системаи Амударё тақсим мекунад. Ғайр аз ин дар Помири Шарқӣ чуқуриҳои калон бо кӯлҳои бе обҷори (обғурез)-и Қарокӯл ва Шоркӯл бо дарёи Маркансу воқеъ гаштаанд. Маркансу ба давлати Чин қарор меёвад ва шохоби дарёи Қизилсу мебошад. Дарёҳои Тоҷикистон (аз рӯи таҳқиқоти В.Л. Шултс) 4 намуди ғизогирӣ доранд: пирияхию барфӣ, барфӣ- пирияхӣ, барфию боронӣ ва барфӣ. Дарёҳои пирияхию барфӣ дар баландкӯҳҳо оғоз мешаванд, ки дар он ҷо бефосила пирияху барф ба вучуд меоянд.

Релйефи Тоҷикистон

Чумхурӣ аз рӯи сатҳаш мамлакати кӯҳие мебошад, ки баландии мутлақи кӯҳҳояш аз 300 то 7495 м-ро ташкил медиҳад. Қариб ними марзи чумхурӣ дар баландии 3 ҳазор м воқеъ гашта, 93 фоизи масоҳати онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд, ки ба системаи кӯҳии Осиёи Миёна, Тиён Шон, Олой ва Помиру Дарвоз мансубанд. Қуллаҳои кӯҳҳо ва қисмҳои баландтарини обтаксимкунакҳоро пирахҳо ва барфҳои абадӣ пӯшидаанд.

Барои Тоҷикистон тағйирёбии «ошёнии» релйеф хос аст. Қитъаҳои зеринро чудо кардан мумкин аст: ҳамворӣ (дар баландии аз 300 то 900 м аз сатҳи баҳр), наздикӯҳӣ (900-1600 м), паstkӯҳҳо (1600-2300), миёнакӯҳҳо (2300-3500м) ва баландкӯҳҳо (зиёда аз 3500 м). Ҳамвориҳо 7%-и марзи чумхуриро ташкил медиҳанд.

Кӯҳҳои баланди Тоҷикистон --бузургтарин манбаи яхбандии муосир мебошанд, ки дар онҳо чараёни асосии артерияҳои оби Осиёи Миёна ташаккул меёбад.

БАЛАНДИҲОИ МУТЛАҚИ МАССИВҲОИ БУЗУРГТАРИНИ КӯҲӢ

Номи қуллаҳо	Баландӣ аз сатҳи баҳр, м
Қуллаи И. Сомонӣ	7495
Қуллаи Абуалӣ ибни Сино	7134
Қуллаи Е.Корженевская	7105
Қуллаи Истиклол	6974
Қуллаи Маскав	6785
Қуллаи К.Маркс	6726
Қуллаи Гармо	6595
Қуллаи Энгелс	6510
Қуллаи Афсарони шӯравӣ	6233

Номи қуллаҳо	Баландӣ аз сатҳи баҳр, м
Қуллаи Вудор	6132
Қуллаи Музколи Шимоли	6128
Қуллаи Маяковский	6096